

TAKSİM CUMHURİYET ABİDESİ'NİN TARİHÇESİ

NİYAZİ AHMET BANOĞLU

Abide İhale Ediliyor

Taksim Cumhuriyet Abidesi, İstanbul Belediyesi'nin önderliği, İstanbul halkının ve İstanbul'daki müesseselerin candan bağışlarıyla, dünyaca tanınmış İtalyan Heykeltıraşı Piyetro Kanonika'ya 16,500 İngiliz lirasına yaptırılmıştır.

1 Aralık 1926 yılında İstanbul Belediye Reisi Muhittin Üstündağ'ın başkanlığında toplanan komisyon şu kararı vermiştir :

1 — Abide için Mösyö Piyetro Kanonika tarafından yapılan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tasvip edilen maket veçhile Abide'nin yaptırılması muvafik görülmüştür.

2 — Komisyonumuzun Reisi İstanbul Mebusu Hakkı Şinasi Paşa Ankara'da olduğundan kendilerine vekâlet eden İstanbul Belediye Reisi Muhittin Bey ile Mösyö Piyetro Kanonika arasında imza edilmek üzere hazırlanmış olan mukavele, madde madde müzakere ve tetkik edilmiş ve son şeklin noterce tasdik edilmesi kararlaştırılmıştır.

3 — Mukavelenin imzası tarihinden itibaren 18 ay zarfında tamamlanmış olacaktır.

4 — Abide'nin yapılması ve temeline konulması dahil olmak üzere 16,500 İngiliz lirası ödenecektir.

Kanonika'nın Abide Hakkında Verdiği ilk Rapor

Piyetro Kanonika, anlaşma yapılmadan önce Taksim Cumhuriyet Abidesi hakkında düşündüklerini Abide'yi Yaptırma Komisyonu Başkanı Hakkı Şinasi Paşa'ya gönderdiği raporda şöyle açıklıyordu:

"Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin heykelini yaptırmak için bendenize karşı göstermiş olduğunuz teveccühten dolayı zat-ı devletlerine ve komisyon azalarına teşekkür ederim.

Yapılacak abide hakkında düşüncelerimi arz etmecliğime müsaade buyurunuz.

Bendenize kalırsa İstanbul'da inşa edilecek bir abide yalnız Gazi Paşa hazretlerinin heykeli ile iktifa etmeyip millet arasında millî mücadele canlandırılmalıdır. Bu esaslar dahilinde heykeltıraşlık ile mimarlığa büyük bir yer verilmiş olur. Böyle bir abide tarihî heybeti ve mimarisi ile Taksim Meydanı'nı süslemiş ve genişletmiş olacaktır.

Birinci Cephe

Neticesi Memleketin düşmanlardan kurtarılması olan Millî Mücadelede'ki harekât arasında Gazi Paşa hazretlerini milleti ve askeri arasında gösterecektir. Aynı grupta perspektif olarak bu zamana ait birkaç vaka bulunacaktır.

İkinci Cephe

Muzafferiyet ile neticelenen millî ve askerî harekâttan sonra Cumhuriyet'in ilânını canlandıracak bir grup vardır. Bu grupta Gazi Paşa hazretleri sivil elbise ile reiscumhur olarak görünecektir.

Yandan Üçüncü ve Dördüncü Cephelerde

Açılmış bayrakların direkleri ellerinde ve zaferi ilân eden askerler. Abide'nin üstünde iki mask bulunacak ve bunların birisi peçe altında bir kadın çehresi olup eski devrin esaretini, diğer tarafta da yüzü açık gülümseyen bir kadın çehresi hürriyeti, bugünkü hayatı gösterecektir.

Askerlerin ayağına rastlıyan yerde her iki cephede iki güzel kurna ile çeşme bulunacaktır.

Bütün Abide büyük ve güzel bir havuz üstünde olacak ve çeşmelerden akan su kurnalardan taşarak havuza yayılacaktır.

Geceleri, bilhassa resmî günlerde havuz elektrikle ışıklandırılacağından gayet ahenkli renkler ve manzaralar vücuda gelecektir.

İptidaî Maddeler

Abide umumiyet itibariyle kırmızı renkli taştan yapılacaktır. Bu taş bronz ile gayet ahenkli şekilde imtizaç eder. Bundan mâda sarı ve yeşil mermerlerden katma suretiyle süsler yapılacaktır. İnsanlar, vesair figürler tunçtan olacaktır. Heykeller Cire Perdue usulüyle dökülecektir. İlk plândaki şahısların yüksekliği iki metre olacaktır.

Kanonika bundan sonra heykelin teslimine kadar yapılacak işlemleri uzun uzun anlatmaktadır.

Heykeller Hakkında Bazı Tartışma

Abide'nin şekilleri ve Atatürk'ün kıyafeti hakkında sonradan bazı fikirler ileri sürülmüş, bunların bir kısmı tatbik edilmemiştir.

26.8.1926 tarihinde Diyarbakır Mebusu Müfettiş Dr. İbrahim Tali İstanbul Belediyesi'ne gönderdiği bir yazıda şöyle diyordu: "Taksim'de dikilmesi kararlaştırılan Gazi Paşa hazretlerinin heykellerinin at üzerinde ve Müşir (Mareşal) üniforması ile ve şapkalı olarak yapılması münasip görüldüğünden bu hususun Abide Cemiyeti'ne tebliğini ve Cemiyet'in faaliyeti hakkında devamlı olarak malûmat verilmesini rica ederim."

4.2.1927 tarihinde Maarif Vekili Mustafa Necati, İstanbul Belediyesi'ne çektiği bir telgrafta şöyle diyordu: "Taksim'de dikilecek Gazi hazretleriyle kumandan paşalar, zabıt ve neferlerimizin ve ahalinin heykelleri kalpaklı olarak yapılmayacak ve bugünkü üniforma ile veyahut başı açık olarak yapılacaktır. Neticenin bildirilmesi."

Abide'nin bugünkü şeklini alıncaya kadar bu gibi birçok fikirler ortaya atılmıştır. Bu arada Kanonika'nın Roma'dan istediği birçok bilgiler İstanbul Belediyesi tarafından gönderilmiştir. Bunun da bir örneğini veriyoruz.

Cumhurbaşkanlığı Umumî Kâtibi Tevfik (Bıyıklıoğlu) imzasını taşıyan ve İstanbul Belediye Reisi Muhittin Bey'e gönderilen 8.2.1927 tarihli yazıda şöyle deniliyordu :

"Reisicumhur hazretlerinin heykelinde istifade olunmak üzere istenen bilgiyi bildiriyorum:

1 — Getr ve potinler sarı getr umumî şekilde önden açılır ve yukarıdan toka ile bağlanır şekildedir. Boyu 32, en geniş yeri yani baldırı 39 santim, en dar yeri yani bilekte 29 santimdir.

2 — Askerî üniformaların üzerinde kordon yoktur.

3 — Apoletler sırmadandır."

Abide Komisyonu'nun Yerinde Bir Kararı

Abide Komisyonu 9 Şubat 1928 yılı Perşembe günü Hakkı Şinasi Paşa'nın başkanlığında toplanarak Abide'deki heykeller hakkında Maarif Vekâleti ile Komisyon arasında geçen tartışmaları karara bağlamıştır.

Tarihî önem taşıyan bu kararı aynen veriyoruz :

“— Taksim’de dikilecek olan Gazi hazretleri ile kumandan paşalar ve zabıt ve neferlerimizin ve efrad-ı ahalinin heykellerinin kalpaklı olarak yapılmayacağını ve bugünkü üniforma ile veyahut baş açık yapılacağına ve neticenin bildirilmesine dair Millî Eğitim Bakanlığı’nın telgraftı komisyonumuzun bugünkü toplantısında incelenmiştir. Taksim’de vücuda getirilmesi kararlaştırılan eser münferit heykellerden ibaret veya münferit bir hâdiseyi temsil eden bir eser ve müessese olmayıp Millî Mücadele’ye başlanılmasıyla neticelenmesini temsil edecek büyük bir abidedir. Ve bu abide dört cepheli bir takım etrafında muhtelif tarihî hâdiseleri temsil eden birtakım heykeller ile süslenmiştir. Bu cephelerden birisi inhilâl sevk edilmek istenilen Türkiye’nin mukabil ihtilâl ile millî infialinin nasıl başladığını ve büyük Reisimizin bu yolda millete ne suretle önder olarak cihat arkadaşları ile nasıl mücadeleye atıldığını gösteren büyük hâdiseyi temsil eder. Burada tarihî hakikatlere boyun eğmek ve o günün kıyafetiyle içtimaî durumunu tespit etmek zaruridir. Tarihi, kimsenin tahrif etmeye salâhiyettar olmadığı düşünce ve kanaatiyle bu cephede Gazi Dumlupınar taarruzunda enstantane bir fotoğrafla Kocatepe’de tespit edilen meşhur harp kıyafetiyle temsil edilmiş ve erler de kabalaklı ve o günün kıyafetini taşıyarak gösterilmiştir. Diğer cephesi Cumhuriyet’in ilânını göstermektedir. Burada Gazi hazretleri arkadaşlarıyla sivil kıyafetle ve açık başlı olarak görünüyordu. Yalnız sol taraflarında bulunan Erkân-ı Harbiye Reisi muhterem Fevzi Paşa hazretleri ve yaverleri bugünkü askerî üniforma ile ve kasket ile yapılmıştır. Diğer iki cephede bulunan ve ellerinde sancak taşıyan askerler bugünkü üniforma ile ve başları demir miğferlidir. Heyet-i umumiyes-i bir tarihî devreyi canlandırdığı için bu abidenin başka türlü yapılmasının muvafık olmadığına, komisyonumuz sanatkârın vaktiyle bu şekilde açıklanan teklifini kabule şayan görmüş ve siparişini vermiştir. Esasen daha sipariş verilmeden Abide’nin maketi heykeltıraş Kanonika tarafından yapılarak Ankara’da yüksek makamlara arz edilmiş, tasviî ve muvafakat alınmıştır.

Bununla beraber bugün meydana çıkmış olan şekil ile yüksek vekâletin talep ve arzusu arasında bariz ve aykırı bir fark görülememiştir. Eserin bronz kısmı bugün dökülmüş ve tamamlanmış olduğu tahkikattan anlaşılmıştır. Binaenaleyh hakikatler ve vakalarla tam bir mutabakat arz eden Abide’nin olduğu gibi Maarif Vekâleti nezdinde de kabul edilmesi ricasına karar verilmiştir.”

Bu tartışma, gazetelere de geçmiş, birçok fikirler ileri sürülmüştü. Hakkı Şinasi Paşa Ankara’dan Belediye Reis Muavini Hamit Bey’e yazdığı özel bir mektupta şöyle diyordu:

“Kontrat mucibince Abide ikmal edilecektir. Yalnız gazetelerde Abide hakkında yazılan cümleler beni burada müşkül vaziyette bıraktı. Bunu ga-

zetelere kim haber verdi? Şayet siz, yahut Muhittin Bey söylediye, bunu münasip lisanla, 'iş yanlış anlaşılmiş, Maarif Vekâleti ile Belediye arasında Abide hakkında hiçbir muhabere olmamıştır' diyerek tashihi icap ediyor. Eğer siz söylemediniz ise havadis almak için gazetecilere bundan malûmatınızın olmadığını ve böyle muhabere ceryan etmediğini söyler ve komisyon azasına da buna dair bir şey söylememelerini tarafımdan lütfen rica ediniz."

Bir Zihniyetin Münakaşası

Taksim Abidesi Roma'da yapılırken Güzel Sanatlar Akademisi'nde açılacak bir müsabakada birinciliği kazanacak bir heykeltıraşın staj görmek üzere Kanonika'nın yanına gönderilmesine karar verilmişti. Müsabakada birinciliği Sabiha Ziya adında genç bir kız, ikinciliği Hadi Bey adında bir öğrenci kazanmıştır.

Atatürk Heykelini Yaptırma Komisyonu Sabiha hanımı göndermekte tereddüde düştü. Sabiha hanım bekârdı, 22 yaşında idi, Fransızca okuyup yazabiliyor, konuşulanları anlıyabiliyor fakat pratikten mahrum bulunuyordu. Hadi Bey ise iyi Fransızca biliyordu. Komisyonu asıl tereddüde düşüren Sabiha hanımın genç kız oluşu idi. Önce Kanonika'ya bir mektup yazılarak mütalâası soruldu. Kanonika verdiği cevapta şöyle diyordu: "Fikrime göre heykeltıraşlık gibi bir sanat için bir erkek veya bir kadın talebe tercihi lâzım gelirse zannedersem erkeği tercih etmek doğru olacağını açıkça söylemek lâzım gelir."

27.4.1927 tarihinde Maarif Vekili Mustafa Necati Taksim Abidesi Komisyonu Başkanlığı'na gönderdiği bir yazıda şöyle diyordu:

"Yüksek Komisyonunuzca Mösyö Kanonika yanında çalışmak üzere gönderilmesi kararlaştırılan bin helkeltıraş öğrencisinin Güzel Sanatlar Encümeni tarafından yapılan müsabakada seçildiği ve yalnız bu öğrencinin kadın olması itibarı ile komisyonca gönderilmesinde tereddüde düşülerek heykeltıraştan sorulduğu İstanbul Belediye Reisi tarafından vekâletimize bildirilmiştir. Vekâletimizce Avrupa'ya gönderilecek öğrenciler için müsabaka açılır ve kadın erkek ayırt edilmeyerek kazanan gönderilir. Yüksek Komisyonunuzca böyle bir ayırma yapılması kadın ve erkek mekteplerimizde tamamiyle müsavi hukuka malik olan öğrenciler arasında kötü tesir yapacaktır. Kadın veya erkek mesleklerinde devamları aynı derecede garantili olduğundan başka, hatta memleketemizde de hâlâ sanatla işğal eden kadınların yekûnu erkeklere yakındır. Mösyö Kanonika'nın çalışması hayli ilerlemiş olduğundan fazla vakit kaybedilmeyerek müsaba-

kada kazanmış bulunan Sabiha Ziya hanımın bir an evvel Roma Elçiliği'ne bir tavsiye ile gönderilmesi ve heykeltıraşın da neticeden haberdar edilmesi muvafıktır kanaatindeyim.”

Elimizde mevcut belgelerden anlaşıldığına göre bu tartışma epey sürmüş, en nihayet 27.7.1927 tarihinde gene Maarif Vekili Mustafa Necati, İstanbul Belediyesi Taksim Abide Komisyonu Başkanlığı'na aşağıdaki yazıyı göndermiştir.

22 Temmuz 1927 tarihli yazınıza cevaptır.

“Sabiha Ziya hanımın helkeltıraş Mösyö Piyetro Kanonika nezdine izamı vekâletçe kararlaştırılmıştır. Türk ahlâk ve seciyesi muhitin tesirlerinden hiçbir veçhile müteessir olamayacağı cihetle sanatkâr tarafından dermiyan edilen mütalâat varit değildir efendim.”

Maarif Vekâleti'nin bu yazısından sonra Sabiha Ziya staj yapmak üzere Kanonika'nın yanına ayda 1500 lîret ücret ödemek sureti ile gönderilmiştir.

KANONİKA İLE ANLAŞMAZLIKLAR

Abide Komisyonu azasından Berç Keresteciyan'ın 11 Mart 1929 tarihli bir raporu, Kanonika ile Komisyon arasındaki anlaşmazlıkları açıklamaktadır. Raporu aynen yayınlıyoruz :

Heykeltıraş Mösyö Kanonika ile Komisyonumuz arasında bazı fennî meseleler çıkmıştır ve bu meseleler meyanında da bazı şahsî şeyler karıştırılmıştır :

Meselâ :

a) Bundan birkaç ay evvel azamız Edip Servet beyefendiye İtalya'dan bir şikâyet mektubu gönderilmiş ve son taksitin verilmemesi sırf bir “chicane” dan ve paramızın noksan olmasından ibaret olduğu söylenmiş idi. Halbuki son taksitin parası tamamiyle Esnaf Bankası'nda mevcut bulunuyordu.

b) Geçen celsede mevzubahis olduğuna göre, bir sinsi serserinin Mösyö Kanonika'ya müracaat ederek muhterem Reisimiz ve dolayısıyla Komisyonumuza hitaben birtakım saçma sapan isnâdatta bulunmuş. Bu gibi çirkin şeylerin ne kadar muhterem Reisimizi ve bizi dilgîr ettiğini, ve hakikatın ne olduğunu anlayıp, bize karşı düşmanlık düşünen adamların meydana çıkarılması için çalışacağını Mösyö Kanonika buyurmuşlardır.

Fennî meselelere gelince :

a) Mösyö Kanonika cenapları pek iyi biliyorlar ki Taksim Abidesi'nin meydana getirilmesi için lâzım olan parayı Komisyonumuz, İstanbul halından, İstanbul müesseselerinden topladı. Binaenaleyh, Komisyonumuz bunlara karşı mesul olduğu gibi, son taksiti Mösyö Kanonika'ya tesviye etmezden evvel, Abide'yi bir fen komisyonuna âriz ve amik muayene ettirmeyi mühim bir vazife addetmiş ve bunu yaptırmıştı.

Mütehassis ve meşhur zevattan mürekkep olan fen komisyonu, raporunda, Abide'nin kaidesinden yukarı, birtakım küçük nevakız bulmuş ve bu nevakısın ikmalî için âzami dört bin lira (Türk Lirası) tespit etmişti. Mezkûr raporda gösterilen mesarif Mösyö Kanonika tarafından tasvip edilmiş ve son taksitten dört bin liranın mahsup edilmesine müsaade etmişlerdi.

b) Yukarıda arz ettiğim gibi, Abide kaidesinin muayenesi dahi Komisyonumuzun cümle-i vezâifinden addedilmiş ve muayene ve tetkik edilmesi Darülfünun'un güzide jeoloji profesörlerinden Malik Bey'e teklif edilmiş ve ricamız lütfen kabul buyurulmuş ve Komisyonumuza mufassal bir fennî rapor verilmiştir. İşbu raporda kaidenin metaneti hakkında hiçbir tenkidat olmadığı gibi, hatta metin olduğu bile ima ediliyor. Yalnız, mukavelemizde, kaidenin *sert mermerden* imal edileceği zikrolduğuna rağmen, Mösyö Kanonika cenapları pembe renginde *Kalker* (calcaire) *Bresten* kaideyi imal ettiğini ve bundan dolayı zaman geçtikçe, küçük birtakım fişkirtılar peyda olup kaidenin ötesinde berisinde küçük kaviteler (cavités) görüleceği, ve âdetâ "çiçekbozuğu" bir adamın yüzüne benzeyeceğini ve bu ise "esthétique" nokta-ı nazarından çirkin olacağını ve zaten şimdiden bu nevi fişkirtıların müşahede edilmiş olduğunu, kemal-i samimiyetle Malik beyefendi gerek raporlarında ve gerek şifâhen Komisyonumuza bildirmişlerdir. Bundan mâada, kaidenin asıl granit mermerinden imali müreccah olacağını da söylemişlerdir. Bunlara cevap verdikleri zaman, Mösyö Kanonika bir sui tefehhüm neticesi olarak kendi yapmış oldukları abide Malik beyefendi tarafından "kiritik" oluyor zannederek asabilemişlerdir. Fakat emin olsunlar ki hiçkimsenin maksadı tenkit değildir. Hakikat, hepimizin takdis ettiği Reiscumhurumuz Gazi hazretlerinin abidesinde hiçbir pürüz bulunmaması arzusudur.

Helkeltraş Mösyö Kanonika cenapları kaide taşının cinsine dair teminat ve izahat verdikten sonra, meşhur İtalyan jeologu Profesör Kaçamali'den bir rapor okudular. İşbu raporun kısma azamî Malik beyefendinin

raporu ile mutabık olduğu memnuniyetle görölmüştür. Yalnız, “Zaman geçtikçe kaidenin üzerinde birtakım çirkin çukurlar (velevki küçük olsun) peyda olacağına” dair iddiada Kaçamalı'nın Malik Bey'le hem eskâr olmadıkları anlaşılmıştır.

Mösyö Kanonika ise, kendi 40 senelik tecrübesine istinaden kaidenin katiyen bozulmayacağını, ve asla kendi namus ve haysiyetini ayak altına alarak Abide kaidesini fena bir taşla imâl ettirmediğini, bilâkis, Gazi hazretlerine ve Türklere karşı beslediği hürmet ve muhabbetten dolayı, Abidenin bir kat daha güzel ve metin olmasına çalıştığını musırren beyan eylemiş ve Trentino'da sair yerlerde aynı taşla inşa edilmiş olan heykel ve abidelerin bir resimli kitabını Komisyonumuz Reisi Hakkı Şinasi Paşa hazretlerine takdim etmiştir.

Hülâsa ve teklifim :

Mösyö Kanonika'nın cihanşumul şöhreti ve kırk senelik tecrübeleri nazar-ı itibara alınarak Abide'nin gerek heykeller gerekse kaide kısımlarının pek metin olduklarına ve bunların müruru zamanla (bahusus kaide taşının) asla bozulmayacaklarına ve teğayyürata tâbi olmayacaklarına dair *bir garanti mektubu* Mösyö Kanonika tarafından *imzalandıktan sonra* ve Profesör Kaçamalı'nın yazdığı raporun aslı Komisyonumuza tevdi edildikten sonra, 1950 İngiliz lirası bakiyeden, 450 İngiliz lirası alı konarak, mütebaki 1500 İngiliz lirasının *Mimar Mösyö Monceri'den dahi bir rapor alındıktan sonra* Mösyö Kanonika'ya tesviye edilmesini ve işbu teklifimin reye konulup zapta geçirilmesini istirham eylerim efendim.

Berç Keresteciyan

11 Mart 1929

Abide Komisyonu Azasından

PROFESÖR MALİK BEY'İN RAPORU

Abide kurulduktan sonra, Abide Komisyonu ile helkeltıraş Kanonika arasındaki anlaşmazlık yıllarca sürmüş, Abide'de görülen bazı çatlaklar yüzünden son taksit ödenmemiştir. Bu arada Abide'nin kusurları hakkında verilmiş bir raporu veriyoruz.

Martin on birinci salı günü Şehremaneti Muavini Hâmit ve Heyet-i Fenniye Müdürü, Ziya beyefendiler ve Darülfünun profesörlerinden M. Chaput ile birlikte

Taksime giderek Abide'nin kaidesini teşkil eden kırmızı renkli kalkeri yeniden tetkik ettim.

İlk raporunda bu taşın gayri mütecanis olduğunu ve iki kısımdan mürekkep bulunduğunu, bir kısmının kesif kırmızı kalkerden, diğer kısmının ise habbevi olup kırmızı kalkerler arasında çimento rolünü ifa ettiğini v.s. arz etmiştim.

Taşın bünyesi hakkında katî bir fikir edinebilmek için tesadüfen yerde bulduğumuz bir numuneden ince plak ihzar ederek mikroskop ile yaptığımız tetkikat, çimento rolünü ifa eden kısmın habbevi olup kısmen killi ve kısmen silisli olduğunu ve derununda kalsit billürları mevcut olduğunu ve pembe renkli anasırın ise gayet ufak billürlardan müteşekkil olduğunu göstermiştir. Esasen Profesör Chaput ile birlikte yaptığımız gerek bu hurdebinî tetkikat ve gerek taşın kabiliyet-i nüfuziyesi hakkında muayene netaciyini mumaileyh takdim ettiği raporda zikrettiği için bunları burada tekrar etmeyi lüzumsuz görüyorum.

Abide kaidesini yakından tetkikim esnasında, bu sene kış mevsiminin hafif geçmesine rağmen çatlakların fazlaştığını ve derinleştiğini müşahade ettim. Bilhassa bu boşluk ve çatlaklar taşın iki cins unsuru arasında yani asıl kesif ve ufak billürlü olan parçaları ile tabii çimento arasında bulunduğu ve âdeta temadi ettiği görülmektedir. Bilhassa temadi eden bu boşluklar ve çatlaklar hasebile tesirâtı hariçiyeye muvacehesinde, taşın birkaç sene sonra satıhtan beş on santimetre derinliğinde parça parça döküleceği ve kaidenin köşeli kısımlarından eser bile kalmıyacağı kaviyen muhtemeldir. Sarayburnu'ndaki Gazi Abidesi'nin zemininde görülen aynı cinsten diğer bir taşın halen parça parça olması bu hususta katî bir fikir vermeğe kâfidir.

Kaidenin bu suretle parçalanmasına mâni olmak için zaman geçirmeden çatlak ve boşlukların, tesirât-ı havaiyeye mukavim silikathî bir madde ile doldurulması ve iyi bir surette cilâlanması ve bu suretle suyun nüfuzuna mâni olunması lâzımdır. Mimar M. Mongeri delâletiyle Abide'nin cilâlanan ve boşlukları silikathî bir madde ile doldurulan kısmını gördüm; bu cilâ taşa hakiki rengini verdiği için ve taştaki pürüzleri izale ettiği için güzel ve iyidir. Fakat silikathî maddenin metanet ve mukavemeti hakkında şimdiden bir şey söylemek mümkün değildir bu ancak gelecek sene, yani yağmurlu ve karlı mevsimlerden sonra anlaşılabilir. Yalnız, cilâ veren ve delikleri tıkayan ustaların daha evvel taşın tamamıyla tahallül etmiş ve dökülmek üzere bulunan kısımlarını ve bilhassa kenarlarını ince çelik kalemlerle ve dikkatle ayıklamaları icap eder. Zira bu amelîye yapılmadığı takdirde silikathî madde sert ve mukavim bile olsa sular kenarlardan yine nüfuz edecek ve bu kısımlar dökülerek silikathî madde ara yerde iskelet gibi kalacaktır. Kaidenin üst kısmındaki oymalar parçalanmağa müheyya bir hal aldıklarından bu kısımlara fazla itina etmek lâzımdır.

Abidenin üst kısmındaki yeşil renkli "Ofikalsit" isimindeki taşta da iyi bir cilâ verilmesini ve tahallüle yüz tutmuş pürüzlü kısımların temizlenmesini, taşın istikbaldeki metanet ve mukavemeti nokta-i nazarından faydalı görmekteyim.

21 Mart 1930

Darülfünun ve Yüksek Mühendis Mektebi
Jeoloji Profesörü
A. Malik

Kanonika Son Taksiti Alamıyor

Bu konuda İstanbul Belediyesi'ne verilmiş bir belge :

"Taksim'de yaptırılmış olan Cumhuriyet Abidesi'nin masarifi inşaiyesine mukabil Heykeltıraş Mösyö Kanonika'ya bermucib-i mukavelename verilmesi lâzım gelen (16500) İngiliz lirasından (2475) İngiliz lirası 16 Aralık 1926 tarihinde ve (4125) lirası 10 Ocak 1928 tarihinde ve (4950) lirası 16 Temmuz 1927 tarihinde ve (2500) lirası 13 Eylül 1928 tarihinde ve (500) lirası 29 Eylül 1928 tarihinde tediye edilmiş ve bakıyye (1950) İngiliz lirası matlubu kalmıştı.

Mukavelename mucibince Abide'nin kaidesi sert taştan mamûl olmak lâzım gelirken bir heyet-i fenniye tarafından verilen raporlarda Abide'nin kaidesinde istimal olunan taşın mukavelenameye muvafık olmadığı beyan edildiği cihetle üst tarafı tediye edilmemişti.

Bu sıralarda Abide Komisyonu'nun elinde son taksiti verecek kadar para olmadığı için bu gibi müşkülât ihdas edildiği işaa olduğu cihetle Cemiyet-i Umumiye-i Belediye kararıyla mütebaki meblâğ Belediye'ce kefalet edilerek riyaset-i âliyelerinden verilen emre binaen Esnaf Bankası bu paranın kendilerine mevdu olduğuna dair Banka Kommmrçiyale İtalyana'ya bir mektup yazmıştı.

Bilâhare Kanonika nam ve hesabına mimar Mösyö Monceri ve İtalya Sefareti kâtiplerinden Leonardi Komisyonumuza müracaat ederek taşın tesirat-ı havaiye ile hâsıl olan delik deşiklerini suret-i mahsusada ihzar edilen bir madde ile kapayarak bir daha tamir ve cilâ etmeğe lüzum kalmayacak bir vaziyete irca edeceklerini ve bu bapta ihtiyar olunacak masrafı Kanonika hesabına kabul edeceklerini ifade eylediklerinden bu yolda tamirat için de Mösyö Kanonika hesabına 7 Haziran 1930 tarihinde (1000) ve 22 Mayıs 1930 tarihinde (1000) ve 1 Nisan 1930 tarihinde yine (1000)

ki ceman (3000) Türk lirası Mösyö Kanonika'nın vekili İtalya Sefareti kâtiplerinden Leonardi'ye tediye edilmişti.

Abide'nin muayenesine memur edilen Darülfünun müderrislerinden Malik Bey ile Müderris Mösyö Şapo'ya da 1 Nisan 1930 tarihinde (500) lira ita kılınmıştı. Şu hesaba göre (1950) İngiliz lirasından (3500) Türk lirasının tutarı miktarı da tediye edilmiş oluyor.

Mösyö Kanonika muhtelif vesaitle müracaat ederek bakıyye-i matlubunu talep etmektedir. Tamirattan sonra Abide kaidesinin ne vaziyet aldığını bilmiyoruz. Komisyonun İş Bankası'na mevdu parasının bakıyyesi (245) İngiliz lira (7) şilin (10) peni ile 31 Aralık 1931 tarihinde (352) Türk lirası (40) kuruştur.

Yeniden iane cem'ine imkân olmadığından ve Abide şehir nam ve hesabına yapılmış ve bakıyye bedeline esasen Belediye'ce kefalet olunmuş bulunduğundan Banka'ya mevdu mebalîğ de Belediye emrine alınarak mukavelename dairesinde işin mabadının Belediye'ce deruhte buyrulmasını rica ederim efendim."

Kanonika'ya geri kalan paranın ne suretle ödendiğine dair elimizde başka bir belge bulunmamaktadır. Yalnız Beyoğlu Kaymakamlığı'nca 1934 yılında İstanbul Vilâyeti'ne yazılmış bir tezkere Abide hakkında son belgeyi teşkil etmektedir. Burada şöyle denmektedir:

Ödenen para: 14988 lira 56 kuruş

"Reisicumhur hazretleri namına Taksim Meydanı'nda yapılacak abide için vilâyet-i celilelerinin 11 Ağustos 1926, 10 Ocak ve 30 Mayıs 1927 ve 27 Haziran 1928 tarihli tezkereleriyle bastırılmasına müsaade buyrulan cem'an (195000) liralık bilet temhir edilmişti. Abide Komisyonu'nun bu defa getirdiği hesaba nazaran bu biletlerden (146604) liralık biletin sarf edildiği görülmüş ve geriye kalan (48396) liralık bilet aynen iade edilmiş olduğundan bu biletler "Battal" damgasıyla iptâl edilerek imha edilmek üzere aynen işbu tezkereye leffedilmiştir.

Bunlardan başka (NO:2) cetvelde müfredatı yazılı olduğu veçsenet ve Belediye Encümeni'nin 19 Mart 1932 ve 17 Ekim senet ve Belediye Encümeni'nin 19 Mart 1932 ve 17 Teşrinievvel 1933 tarihli ve (523-1680) sayılı mazbatalarıyla Abide Komisyonu'nun (12) parçadan ibaret karar ve evrakı da rappedilmiş olmakla tetkik ve tasdik buyrulmak üzere takdim kılındı efendim."

*Kaymakam ve
B.Ş.M.*

ABİDE'NİN AÇILIŞI (8 TEMMUZ 1928)

O günkü gazetelerden

Senelerden beri bahis konusu olan Taksim Cumhuriyet Abidesi, dün akşam saat tam 18'de en az 30 bin kişilik kalabalık bir halk topluluğu önünde ve tarihe geçecek büyük ve parlak bir törenle, Meclis Reisi Kâzım Paşa tarafından açıldı. Denebilir ki Taksim Meydanı şimdiye kadar böyle toplu bir millet parçasına ve böyle ulvî bir manzaraya hiç sahne olmamıştı.

Abide'nin açılması hazırlığına dün şehirde öğleden sonra başlandı. İstanbul tarafından ve köprü'nün Eminönü noktasından kalkan arabalar, otomobiller, tramvaylar törende bulunmak üzere şehrin her tarafından akmaya başlayan halk kalabalıklarını taşıyıp durdular. Saat 16.30 'dan sonra, Beyoğlu Caddesi'nde öyle korkunç bir kalabalık oldu ki, sokaklarda insandan, sokak başlarını kapayan otomobil ve arabalardan ve caddelere sıra sıra dizili kalan tramvaylardan yürümek imkânı kalmadı. Nihayet saat 17'ye doğru, kalabalığın çokluğu karşısında, Belediye herhangi bir kazaya uğranılmaması için Taksim Meydanı'na giden caddeleri tamamen kapadı. Bu suretle tünelden kalkan tramvaylar Galatasaray'da ve Galatasaray'dan gelen arabalar ve otomobiller de İngiliz Sarayı önünden geri döndüler.

Saat 17.30'a doğru Abide'ye açılan caddeler üzerinde törende bulunmaya gelen mebuslar, şehir temsilcileri, cemiyet mürahhasları ve daha birçok davetliler caket atay ve silindir şapka giymiş oldukları halde uzun bir kordon teşkil eden bin otomobilin sırasıyla gelmeye başladıkları görüldü. Böylece, saat tam 17.30'da İstanbul'da bulunan bütün mebuslar, sefirler ve kumandanlar, muhtelif rütbede diğer askerî şahıslar Abide önünde toplanmış oldular. Saat 18'e doğru Reisicumhur adına Kâtib-i Umumi Tevfik (Bıyıkhoğlu) ve Baş Yaver Rusuhi, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Maarif Vekili Necati ve Halk Fırkası Umumî Kâtibi Saffet Beyler, Taksim Meydanı'na geldiler. İki dakika sonra yanında bütün elçilik heyeti olduğu halde İtalya Elçisi Sinyor Orsini Barone görüldü. Arkasından Müfide Ferit hanım geldi ve tam saat 18'de Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa, silindir şapka ve caket atay ile Abide'nin yanına gitti. Kâzım Paşa, Abide'nin beyaz üzerine kırmızı yıldızlar işlenmiş örtüsü önünde bir iki dakika durduktan sonra, Belediye Reisi Muhittin Bey'e :

— Açılmayı yapalım, dedi.

Bu sırada, Cumhurbaşkanlığı Orkestrası İstiklâl Marşı'nı çalmaya başladı. Bütün şapkalar başlardan çıkarıldı. Gene bu sırada Kâzım Paşa iki adım ileriye yürüdü. Eline küçük bir çakı aldı. Rüzgârın tesiri ile uçan beyaz örtünün iplerini bir vuruşta kesti. Şimdi örtü düşmüş ve Abide bütün ihtişamıyla ortaya çıkmıştır. Sanki o anda, koca Taksim Meydanı yerinden sarsıldı, otuz kırk bin insanın hep bir ağızdan çıkan "yaşa!" sesleri gök gürültüsüne benzeyen yankılar içinde devam etti.

HAKKI ŞİNASİ PAŞA'NIN SÖYLEVİ

Kâzım Paşa, yanında mebuslar olduğu halde, sonu gelmeyen alkışlar arasında hatipler için ayrılan kürsünün önüne gitti. Kürsü bir Türk bayrağına sarılmıştı. Aradan birkaç dakika geçtikten sonra Hakkı Şinasi Paşa kürsüye çıktı ve "vatandaşlar!" diye söze başlayarak İstanbul'un geçirdiği karanlık ve korkunç günleri anlattıktan sonra sözlerine şöyle devam etti :

— *O zaman burası gerçekten bir taksim meydanı idi. Düşmanların o şenlik günlerinde, vatanını sevenlerin gönüllerine yığın yığın azap ve ızdırap, buradan taksim olunuyordu. Ey Türk! İstanbul'un düşman ayakları altında en çok ezilen ve için için kanayan meydanı! Bütün bu kurtuluş ve yükseliş tarihini en canlı çizgilerle belirten bu şanlı Abide'yi göğsünde taşımaya layık olan sendin, bunun için onu senin göğsüne diktik.*

Bu Abide'yi saklayan örtü düştüğü zaman, Türk'ün hayatında açılan bu parlak sabahı temsil eden kutsal levha ile karşılaştık. Onu hep beraber selâmlarız. Millî Kurtuluş ve aziz Cumhuriyetimizi sağlıyanlar önünde saygıyla eğilirken, bu uğurda can veren sevgili ve kutsal şehitlerimizi de derin bir sevgi ve minnetle analım. Bu Abide bir tarihtir. Bu tarihin en ehemmiyetli ve kıymetli noktalarını duyarak, eserinde başarıyla canlandıran sanatkar Kanonika'yı bu başarısından dolayı tebrik ederim.

MUHİDDİN ÜSTÜNDAĞ'IN SÖYLEVİ

Hakkı Şinasi Paşa'dan sonra Belediye Reisi Muhittin Bey kürsüye çıktı. Muhittin Bey dedi ki :

— *Bu güzel inkılâbımızın ve onun feyizli yaratıcısının tunç ve taştan maddelenen en güzel timsallerinden birini dünyanın ibret ve takdîrine sunarken, İstanbul'un mümessili sıfatıyla halkın iftihar duygularını ve şükranlarını belirtmeme müsaade ediniz. Büyük Gazi'nin salâhiyetli sözleriyle, Türk vatanının ziyneti ve*

Türk tarihinin serveti olan İstanbul, bu muhteşem ve pek mânalı nefis eserle yeni bir ziynet ve yeni bir servet kazanıyor. Bu kıymeti kutlayalım.

Bize bu mesut günleri yaşatan büyük liderin saadet ve bahtiyarlığı dileğini bir daha tekrar edelim: Yaşasın Gazi...

MEHMET EMİN YURDAKUL'UN SÖYLEVİ

Muhittin Bey'den sonra şair Mehmet Emin Bey kürsüye çıktı ve bir zamanlar düşman çizmesi altında İstanbul'un bu tepesinden bakıldığı zaman görülen manzarayı canlandırdıktan sonra :

— *Lâkin bakıyorum, bugün burada bunların hiç birisi yok... Ne oldu? Hangi mucize bunları ortadan kaldırdı? Bu değişikliği kim vücuda getirdi, bunları yapan kimdir? Hangi kahramandır?*

Mehmet Emin Bey bu soruları sorarken meydanı dolduran mahşerî kalabalığın ağzında bir tek isim yer alıyordu: Mustafa Kemal...

Şair büyük milletin bu büyük evlâdından bahsederken şunları söyledi:

— *Sen bir İskender, bir Atillâ, bir Yavuz olmaktan sakındın. Yalnız taçsız ve tahtsız bir Mustafa Kemal olarak kaldın.*

— *Mikel Anj'in yonttuğu Musa'nın heykeli nasıl bir ilhamın eseri ise bu büyük sanatkârın hemşehrisi Kanonika'nın tunçlara dil veren bir ruh ile canlandırdığı Mustafa Kemal de, aynı menbain bir hârikasıdır. Çünkü Musa ve Mustafa Kemal aynı cinsten kurtarıcıdırlar. Mustafa Kemal bu asra göre Musa'nın yaptığını yapmıştır. Bu kahraman da zamanın firavunlarına karşı tunç yumruğunu kaldırmış, milletini esaretten hürriyet yoluna çıkarmıştır.*

MUSTAFA NECATİ'NİN SÖYLEVİ

Mehmet Emin'den sonra kürsüye Maarif Vekili Necati Bey çıktı. Necati Bey onbinlerce insan tarafından sık sık alkışlanan ateşli bir konuşma yaptı. Aynen veriyoruz :

— *Aziz Türk anneleri, karşımda tunçtan çehresi ve ateşten gözleriyle bana bakan, ordumuzun kahraman subay ve erleri. Bu büyük milletin büyük doğan çocukları! Şu dakikada ayaklarınızın altında titreyen toprağın içinden gelen kutsal bir ses, bütün İstanbul'un havasını saran manevî uğultu... Ruhumda, benliğimde fırtı-*

nalar yaratıyor. Bu fırtınaların içindeki manevî varlık bize nurdan eliyle işaretler, ilhamlar veriyor.

Arkadaşlar, bir ani felâkette Şehzadebaşı'nın ortasında yalnız millî gururu ile kutsal tarih ve istiklâlin bekçiliğini yaparken ve bütün dünyaya karşı yalnız kalbi ile dururken şehit olan isimsiz kahramanları şu anda nurdan elleriyle büyük Mustafa Kemal'e sarılmış görüyorum.

Son oğlunu da milletine verdikten sonra, Ilgaz tepelerinde cepheye doğru, sırtına sardığı yavrusunu ve kağnısına doldurduğu cephanesiyle genç istiklâl ve kurtuluş ordusuna koşarken karlar, fırtınalar içinde ölen ihtiyar anaların donmuş kollariyle Mustafa Kemal'e sarıldığını görüyorum. Karşımda Sakarya kenarlarında binbir düşmana karşı koyarken aramızdan ayrılan meçhul azizlerin, isimsiz kahramanların maneviyatlarıyla gene büyük Mustafa Kemal'e sarıldığını görüyorum.

Kardeşler! işte karşımda bu manevî ve kutsal varlıklar büyük Mustafa Kemal'e taç giydiriyorlar. Onların çehrelerinden akan neşeye bakıyorum. O neşe kalplere ümit ve hayat veren sonsuz ve Rabbanî bir kuvvettir.

Büyük Mustafa Kemal, ancak bu kutsal varlıkların elleriyle taç giyen büyük bir bahtiyardır. Onun tacı yalnız maneviyattan örülmüştür. Onun tahtı milletin hudutsuz aşklar, kabiliyetler taşıyan kalbidir.

Ey Türk milletinin maneviyatının mümessili olan kahraman, ey faziletlerin ve büyüklüklerin muhassalası olan aziz kurtarıcı.

Heykelinin etrafında toplanan binlerden, onbinlerden aşkın sana bağlı olanlara, senin gözlerine bakarak hitap ediyorum.

Aziz Türk milleti, bir gün yeni bir vaka, yeni bir fırtına doğurursa korkma... Sen binbir felâket ve ızdırap dalgaları içinden kurtulmuş bir varlıksın... Cihanın en büyük fırtınası senin başından geçti. En büyük kasırgalar senin göğsünde çarptı. Bundan sonra senin için yeni bir felâket doğamaz. Fakat herhangi bir günde bir ızdırap ruhunu yakar, bir alem dimağının mevcudiyeti içinde sana azap verirse, başı kutsal ellerle halelenen, kalbi binbir mukaddesatın ve binbir büyüklüğün toplamı olan bu büyük Türk çocuğunun gözlerine bak. O gözler sana gideceğin yolu gösterir. O yol seni kudret ve muvaffakiyete götürür.

Kardeşler, gözlerinize bakıyorum, geniş göğsünüzün içinde mânâlar okuyorum ve aziz liderimin heykeli karşısında duyduğum ilhamların bana verdiği kuvvetle onun ağzından müjdeliyorum ki: Milletimizin mesut istikbali büyüktür. Onun büyüklüğü kadar büyüktür ve büyük olacaktır. (Şiddetli alkışlar.)

Aziz Mustafa Kemal, üzerlerinde vaktiyle yabancı izcilerin, mağrur ve yabancı askerlerin dolaştığı bu meydana toplanan, hep senden ve senin âşıkın olan onbinlerce insan, senin açtığın yoldan ve senin arkandan gelmek için can atmaya hazırlanan âşıklarındır. Onlar her istediğin yerde emrine, işaretine muntazır, bekliyorlar. (Alkışlar, hay hay sesleri).

İlerleyen ve yürüyen eserinizin önünde hürmet taşıyan kalplerin selâm ve minnetlerini kabul et.

Bu heykelin önünden geçecek olanlar biliniz ki, bu millet iradesinin, kudretinin işaretlidir.

Herhangi devir ve zamanda Türk milletine ve onun mukaddesatına ve onun hayatiyetine göz koyanlar! Bu heykelin etrafından geçerken tarihlerin yazmadığı kahramanlıklar yaratan büyük bir milletin varlığını hatırla ve ondan kork!.. Vakalara, hâdiselere emreden ve herhangi zamanda doğacak vakalar karşısında daha evvelden tedbir alan, yeni başlayan büyük tarihin yaratıcısını hatırla ve kork, bu büyük milletin daima büyük kuvvetler ve kahramanlar yaratacağını düşün.

Büyük Mustafa Kemal, sen varol ve bin yaşa!

Necati Bey alkışlar arasında kürsüden indikten sonra, Hakkı Şinasi Paşa tekrar kürsüye çıkarak, törenin nihayet bulduğunu bildirdi.

Tören bittikten sonra, halk, tâ gece yarısına kadar Taksim Meydanı'na gelerek Abide'yi ziyaret etti.

CUMHURİYET ABİDESİ'NİN ÖZELLİKLERİ

Taksim Cumhuriyet Abidesi, on bir metre irtifanda ve on yedi metre muhitindedir. Abide'nin mecmu mermerlerin ağırlığı 184,800 kilogramdır. 60 metre kare tutmaktadır. Abide'nin takızafer kısmı ise 3,500, diğer heykeller 8 ton, yani 8,800 kilogram ağırlığındadır.

Cumhuriyet Abidesi'nin bütün mermerleri İtalya'dan temin edilmiş, Trentino'nun kırmızı mermeri ile Torino civarındaki Suza'nın yeşil mermerinden yapılan Abide'nin bütün parçaları İtalya'dan vapurla İstanbul'a getirilmiş ve rekor teşkil eden 23 günde monte edilmiştir.

Taksim Abidesi'nin üslûbu, dünya abideleri arasında hiçbirine benzememesi bakımından ayrı bir hususiyet taşımaktadır.

Abide'nin Taksim Bahçesi'ne bakan kısmında 30 Ağustos 1922 Zaferi'ni temsil etmektedir ve Büyük Atatürk'ün ileri atılışını canlandırmaktadır. Asker ve Türk kadınlarının Türk'ün kurtuluşu için Ataları'na sarılmış

ve onunla ileriye hücum ettikleri, Atatürk'ün ayakları altında da çocuğunu kucağında taşıyan bir Türk anasının istikbale emniyetle baktığı görülmektedir. Atatürk'ün buradaki resmi 26 Ağustos Taarruzu esnasında Kocatepe'de o zaman Milliyet gazetesinin fotoğrafçısı bulunan Ethem Hamdi Bey tarafından çekilmiş meşhur resmidir. Bu grubun altında 30.8.1922 tarihi bulunmaktadır.

Abide'nin Beyoğlu tarafına bakan kısmında, Cumhuriyet Türkiye'si canlandırılmaktadır. Burada Mustafa Kemal sivil olarak görülmekte, iki tarafında İsmet Paşa ve Fevzi Paşa bulunmaktadır. Geride Türk bayrağını taşıyan vatandaş toplulukları bulunmaktadır. Atatürk burada halka hitap eder şekilde canlandırılmıştır. Bu kısmın altında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilân tarihi olan 29.10.1923 bulunmaktadır.

Abide'nin iki yan sathı üzerinde kahramanlığın timsali birer Türk neferi bulunmaktadır, bunlardan biri harp, diğeri barış sancağını taşımaktadır. Üst tarafında zarif birer çerçeve içinde hafif kabartmalı iki kadın canlandırılmaktadır.

Bir sanatkâr bu abide için şunları söylemiştir: "Kanonika bu abideyi vücuda getirmekle yeni Türkiye'nin bütün tarihini zarif ve bedîî bir sadelikle göstermeğe çalışmıştır. Abide, gerek Türkler ve gerek ecnebler için yüksek fikirlerle kaynaşmış, çok istifadeli bir eser teşkil etmektedir. Bunda müphem ve açık olmayan tefsirlere yer verebilecek hiçbir symbolique şekil yoktur. Sanatkâr, taze hayat bulmuş olan Türkiye'nin kurtuluş ve istiklâl tarihini gelecek nesillere bu abide ile tanıtmak istemiş ve bu hususta gerçekte muvaffak olmuştur."